

УДК 94:323.2+330.34(479.24)

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-16-7>

Кудряченко А.І.

<https://orcid.org/0000-0002-3833-989X>

Солошенко В.В.

<https://orcid.org/0000-0002-7096-9859>

АЗЕРБАЙДЖАНСЬКА РЕСПУБЛІКА: ЗАСАДИ УСПІШНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

У статті ґрунтовно аналізується непроста тридцятирічна практика розвитку Азербайджанської Республіки у контексті розгляду засадничих складових, які уможливили подолання величезних кризових явищ та викликів, що ставили під питання саме існування держави у перші пострадянські роки, та виходу на траєкторію соціально-економічного розвитку і піднесення. Автори доводять, що саме зміцнення всіх державних інститутів, виважена консолідуюча стратегія азербайджаністики, уміло і швидко проведенні широкі економічні реформи, раціональні підходи щодо залучення прямих іноземних інвестицій і створення належного підприємницького клімату були і залишаються рушіями позитивних соціально-економічних перетворень.

Припинення воєнного протистояння, відхід від настанов крайнього націоналізму, як і непопулярні інші заходи, які здійсненні за твердого керівництва Гейдара Алієва, були використанні для подолання сепаратизму і дезинтеграційних явищ, натомість час, кадрові та організаційні ресурси підпорядковувалися збереженню національної самобутності Азербайджану та зростанню суспільної свідомості його соціуму.

Відновлення зростання економіки пострадянського Азербайджану нерозривно пов'язане з освоєнням нафтових ресурсів на шельфі Каспійського моря. Цьому сприяла стабільна внутрішня і зовнішня політика, конституційно-правові засади розвитку підприємництва, що дозволяють залучати прямі іноземні інвестиції на довготривалу перспективу.

На сучасному етапі офіційний Баку сповідує стратегічні цілі щодо формування соціально-орієнтованої, диверсифікованої національної економіки, зміцнення її вільних ринкових відносин і здатності до саморозвитку в контексті тенденцій світового господарства. Цьому сприяють заходи по реалізації Довгострокової стратегії з управління нафтовими і газовими доходами та програми соціально-економічного розвитку регіонів Азербайджанської Республіки.

Відтак національна консолідація, економічне зростання Азербайджану разом із розбудовою збройних сил стали дієвими чинниками відновлення територіальної цілісності і повернення непідконтрольних територій та їх сучасної відбудови.

Ключові слова: Республіка Азербайджан, незалежність, трансформаційні перетворення, система реформ, консолідуюча стратегія, національна єдність, соціально-економічне зростання, територіальна цілісність.

Серед країн так званої молоді демократії Азербайджан одна із тих країн, яка протягом останніх десятиліть стрімко розвивається та за 30 років незалежності досягла не лише політичної стабільності, але й досить високого економічного зростання, успішних перетворень у всіх сферах. Азербайджанська Республіка вміло використовує свої економічні та політичні можливості для реалізації власних національних інтересів, а також зміцнення регіональних і глобальних

позицій. Нині офіційний Баку – це визнаний лідер в регіоні і надійний партнер на міжнародній арені.

Однак таке становище було не завжди і воно постало результатом кропіткої діяльності на всіх ланках державного поступу. За рівнем соціально-економічного розвитку навіть у вже далеку радянську епоху Азербайджанська РСР відставала не тільки від прибалтійських і великих європейських республік тогочасного Радянського Союзу, але і від інших республік Південного Кавказу, випереджаючи при цьому Центрально-азійські республіки (крім Казахстану) і Молдову [1]. За даними доповіді ООН, в 1990 р. Азербайджан за індексом розвитку людського потенціалу знаходився на 10-му місці серед усіх радянських республік і 62-му місці зі 173 країн світу.

Саме кінець 1980-х – початок 1990-х рр. стали важким випробовуванням для Азербайджану, його соціально-економічного розвитку, державотворчих інтенцій та національної згуртованості у бурхливий період трансформаційних перетворень та загрозливих викликів. Війна у Нагірному Карабасі, політична нестабільність, розпад СРСР, що призвів до розриву багатьох економічних зв'язків, а також втрати ринку сировини, ринку збуту продукції, зумовили значне падіння виробництва. Економічний спад та величезні соціальні напруження стали характерними ознаками протягом 1988-1995 рр.

Саме у другій половині 1980-х рр. через Нагірний Карабах зазнали загострень відносини та вибухнув конфлікт між Азербайджанською і Вірменською РСР. У жовтні 1987 р. на мітингах у Єревані, присвячених екологічним проблемам, пролунали вимоги передачі Нагірно-Карабаської автономної області складової частини Азербайджану Вірменії, які згодом повторювалися в численних зверненнях, що спрямовувалися кремлівському керівництву. Проте радянські лідери фактично потураючи цим вимогам, не змогли запобігти ескалації протистояння та припустилися грубих помилок. В кінці 1987 – на початку 1988 рр. в Баку і Сумгаїті з'явилися біженці-азербайджанці з Кафанського і Мегрінського районів Вірменської РСР. Стрімко наростала спіраль ескалації: 22 лютого 1988 р. недалеко від вірменського селища Аскеран загинули двоє азербайджанців, натомість у азербайджанському місті Сумгаїт з вечора 26 по 29 лютого стався перший масовий вибух етнічного насильства проти місцевих вірмен у новітній радянський період; в серпні формується опозиційна партія – Народний фронт Азербайджану. Зростання напруженості в міжнаціональних відносинах і масове соціальне невдоволення призвели до дестабілізації ситуації, погромів у Баку та введення урядом СРСР 19 січня 1990 р. у республіці надзвичайного стану, вчинення жорстокої розправи призвело до непоправних втрат. У період з 20 січня по 11 лютого 1990 р. загинуло 36 військовослужбовців і 132 місцевих жителя, включаючи жінок, дітей і людей похилого віку, 744 людини отримали поранення. Метою військової операції Кремля був розгром антикомуністичного Народного фронту Азербайджану і збереження влади Компартії, яка вже перебувала на стадії розкладання [2].

18 травня 1990 р. парламент Азербайджану обрав першого секретаря ЦК Компартії Азербайджану Аяза Муталібова президентом Азербайджану, а його легітимація сталася трохи пізніше – на виборах 8 вересня 1991 р. Однак перемога Муталібова була прогнозованою – у виборчому бюлетені стояло тільки його прізвище, оскільки кандидати від опозиції бойкотували вибори, або відмовилися від участі в них.

Після серпневого заколоту 1991 р. у Москві в Азербайджанській РСР, як і в інших частинах колишнього Радянського Союзу, відбулися значні суспільно-політичні зрушення, а також зміни владно-політичних структур. Трансформації суспільно-політичної системи в Азербайджані на початку 1990-х рр. відбувалися на тлі воєнного конфлікту з сусідньою Вірменією, який швидко переріс у затяжну війну.

30 серпня 1991 р. Верховна Рада Азербайджану ухвалила декларацію «Про відновлення державної незалежності Азербайджанської Республіки», 18 жовтня – прийняла Конституційний акт «Про державну незалежність Азербайджанської Республіки», а 23 листопада 1991 р. скасувала статус автономії Нагірного Карабаху. Конституційний акт підтримали 95% населення країни на всенародному референдумі 29 грудня 1991 р. Відтоді Азербайджанська Республіка проголошувалася незалежною, демократичною, світською державою, наступницею Азербайджанської Народної Республіки 1918-1920 рр.

Згідно з положеннями прийнятого Акта «Народ Азербайджану гарантує демократичний лад Азербайджанської Республіки і верховенство закону, а також утворює незалежну, світську, демократичну, унітарну державу». Формально закріплювалися основні елементи правової державності: верховенство закону, принцип поділу влади, багатопартійність, пріоритет приватної власності. У заключній статті Конституційного акта говорилося, що він служить «основою для розробки нової Конституції Азербайджанської Республіки» [3]. Тим самим був проголошений курс країни на розвиток демократичних механізмів політичного управління, націленість на створення можливостей для максимальної реалізації прав і свобод громадян.

Однак на рубежі 1991-1992 рр. політичні лідери не змогли вибудувати інституційний фундамент політичного управління в нових умовах і відбулася втрата контролю над внутрішньополітичною динамікою. Серія військових поразок і вторгнення вірменських військ на територію Азербайджану не привели до консолідації національних політичних еліт, а навпаки, різко загострили внутрішнє протистояння.

Після зачищення 26 лютого 1992 р. азербайджанського міста Ходжали в Нагірному Карабасі і значних втрат азербайджанського населення 6 березня 1992 р. Аяз Муталібов під тиском опозиції подав у відставку. Вже 7 червня 1992 р. відбулися перші в історії Азербайджану альтернативні вибори президента республіки. На виборах за підтримки 59,4% виборців переміг керівник націоналістичного Народного фронту Азербайджану Абульфаз

Ельчібей. Друге місце з 33% голосів посів кандидат від Демократичної спілки інтелігенції Нізамі Сулейманов.

Проте і новому президенту не вдалося стабілізувати ситуацію в країні. Азербайджанська державність перейшла у стадію дифузії і силового протистояння. Період правління Ельчібея (червень 1992 – червень 1993 рр.) був відзначений подальшою деструктурацією політичної системи. Лише окремі політичні кроки керівництва були конструктивними. Характерним стало різке посилення антиросійської риторики, відбулося виведення з території Азербайджану російських військових баз.

Разом з тим, очевидний дисбаланс політичного курсу та невдачі під час військового протистояння і некомпетентність уряду викликали не лише поглиблення соціально-економічної кризи, але й влади та дезінтеграційні процеси. Ситуація набувала критичної межі, коли президент Ельчібей у цей час полишив Баку, поїхавши до рідного села, і відсторонився від влади.

15 червня 1993 р. головою Міллі Меджлісу – парламенту країни, обрано Гейдара Алієва. Ця дата відзначається в Азербайджані як День національного порятунку. Спікер парламенту після усунення від влади Ельчібея став виконувати і обов'язки президента. У жовтні 1993 р. Гейдара Алієва – колишнього першого секретаря ЦК Компартії Азербайджану, члена Політбюро ЦК КПРС, було обрано президентом Азербайджану [4].

Становлення нової системи правління в Азербайджанській Республіці можна умовно розділити на три етапи. Перший із них (1991-1995 рр.) був етапом фрагментації і реструктуризації політичного простору, і, як наслідок, можна цілком обґрунтовано виділити три його періоди: «муталібівський» (вересень 1991 – травень 1992 рр.), «ельчібеєвський» (травень 1992 – червень 1993 рр.) та «алієвський» (червень 1993 – листопад 1995 рр.). Другий етап (1995-2003 рр.) – це ухвалення Конституції, який ознаменував перехід та становлення нового політичного режиму в Азербайджані та стабілізації політичного процесу. Третій етап (2003 – даний час) – це прихід до влади І. Алієва, під керівництвом якого відбулися системні зміни економічного контуру та макрополітичної конфігурації й тим самим зміцнення системи влади і державотворчої практики.

Зазначимо, що для соціально-економічного розвитку Азербайджану у перші роки незалежності ключовим завданням стало формування засад ринкової економіки. Проте початковий період їх проведення в країні, як і у всіх державах пострадянського простору, супроводжувався сильним економічним спадом. Він був обумовлений загальними для пострадянських країн причинами, серед яких розрив колишніх міжреспубліканських господарських зв'язків, різке скорочення державного попиту, а також структурні зрушення, пов'язані зі зміною цінних пропорцій.

Слід враховувати, що погіршення ситуації в азербайджанській економіці було також пов'язано з політичною нестабільністю і військовим конфліктом щодо Нагірного Карабаху – одним з найбільш затяжних, кровопролитних і

важко вирішуваних на пострадянському просторі. В результаті економічний спад в Азербайджані виявився глибшим, ніж у більшості країн СНД. У 1992-1995 рр. середньорічні темпи зниження ВВП становили 19,3%, а сумарний економічний спад досяг майже 58%. Сукупний випуск промислової продукції в цей період скорочувався в середньому на 24% в рік, а сільського господарства – на 15%. До того ж найбільше падіння зазнали обробні виробництва. У період економічного спаду в Азербайджані відзначалося також значне зниження інвестицій, обсяг яких порівняно з 1991 р. скоротився на 43%.

На початковому етапі трансформації в країні спостерігалася екстремально висока інфляція. Неплатежі і перебої у фінансово-кредитній сфері, бюджетний дефіцит стали звичайним явищем, а валютні резерви держави були практично вичерпані. На цьому тлі різко знизилися доходи населення. Зростало безробіття, яке в порівнянні з 1990 р. збільшилося в 6 разів. Більше 60% жителів країни опинилися за межею бідності.

Таким чином, перші роки незалежності були найменш успішними для Азербайджану, оскільки спочатку уряд Аяза Муталібова, а потім лідери Народного Фронту на чолі з Абульфазом Ельчібеєм засвідчили свою повну некомпетентність у питаннях державного управління. 1990-1993 рр. залишилися в історії країни та народній пам'яті як низка нескінченних переворотів, боротьби за владу, криміналізації режиму, що своєю чергою призвело до дезінтеграційних процесів. 24 жовтня 1992 р. прибічники НФА спробували здійснити збройний переворот в Нахичеванській Автономній Республіці, захопивши будівлі Міністерства внутрішніх справ і телецентру в Нахичевані; сепаратистські рухи уособлювали учасник Крабаської війни полковник Сурет Гусейнов, який 4 червня 1993 р. захопив м. Гянджу і оголосив похід на Баку; полковник талишського походження Альакрам Гумматов 15 червня очолив мерію м. Ленкоран і 23 червня 1993 р. проголосив на території семи азербайджанських районів Талиш-Муганську Автономну Республіку. Ситуація набувала критичної межі, коли президент Ельчібей у цей час полишив Баку та відсторонився від влади. Все це призвело до глибокого політико-економічного хаосу і втрати великої частини території Азербайджану.

Іншими словами, необґрунтовані територіальні претензії сусідньої Вірменії до Азербайджану, а також розширення військової агресії поставили країну вічна-віч із серйозними політичними і економічними проблемами. Запобігання продовженню військової агресії Вірменії щодо Азербайджану, усунення її тяжких наслідків, відновлення територіальної цілісності і безпеки країни були імперативами часу. Нерозв'язання цього кола вкрай гострих проблем ставило під сумнів будь які перспективи відновленої державності Азербайджану.

На такому тлі слід розглядати значення повернення у другій половині 1993 р. на прохання азербайджанського народу до влади лідера ще радянської доби Гейдара Алієва та його наступної діяльності. Саме невтомна державотворча діяльність, політичний хист та мудрість виважених кроків від самого початку –

у якості голови меджлісу (парламенту) а потім і президента Азербайджану вивели Гейдара Алієва на рівень загальнонаціонального лідера народу і держави. Ним були започатковані рішучі та значні зміни внутрішньої і зовнішньої політики, що враховували наявні реалії і були спрямовані на збереження національних інтересів країни. В результаті досягнення у травні 1994 р. режиму припинення вогню з Вірменією і вжитих заходів зі створення в країні стабільності були сформовані сприятливі мирні умови для здійснення оздоровчої внутрішньої та зовнішньої політики.

У своїй політичній стратегії президент Г. Алієв, ґрунтуючись на власному багатому досвіді, окреслив основні напрями нового політичного курсу своєї держави, найголовнішими складовими якого було вивести Азербайджан на шлях економічного розвитку, подолання державної кризи та політичних викликів країни й виведення її повноцінним учасником міжнародних відносин у світовій спільноті.

Незважаючи на причетність до радянської номенклатури, Г. Алієв користувався серед населення своєї країни повагою і авторитетом. Це, окрім всього іншого, уможливлювало для нього прийняття навіть непопулярних, але стратегічно важливих рішень державницької спрямованості. Лідер нації керувався національними інтересами, спирався, перш за все, на досвідчених управлінців, господарників, рішуче звільняючи з державних посад популістів та тих політиків, хто не виправдовував довіру. Досвідченому політику і державному діячу Г. Алієву довелося приймати непопулярні рішення стосовно військової агресії Вірменії, а також подолати загрозу громадянської війни й економічну кризу, які призвели практично до паралічу державних інститутів Азербайджану, проводити виваженні заходи щодо консолідації суспільства.

У травні 1994 р. президент Г. Алієв, незважаючи на втрату контролю над п'ятою частиною території країни, пішов на підписання трьохсторонньої угоди про припинення вогню. Вже 6 травня 1994 р. представники Азербайджану, НКР і Вірменії підписали в Бішкеку за посередництва Росії угоду про припинення вогню, а 12 травня ця угода набрала чинності. У підсумку воєнної агресії вірмен 20% азербайджанських земель – територія Нагірного Карабаху і прилеглих до нього 7 районів, були окуповані та перейшли під контроль Вірменії. В наслідок цього 700 тис. азербайджанців були вимушені полишити рідні домівки і тимчасово були розселені у понад 60 містах і районах Азербайджану [3].

Важливим досягненням Г. Алієва і доленосною запорукою консолідації та перетворень стали відхід його від крайнього націоналізму НФА та розроблена концепція національної ідеї – азербайджанства, як умови збереження національної самобутності народу, зростання суспільної свідомості соціуму. Саме вона стала провідною для всіх етнічних груп, які мешкають в Азербайджані і вважають його своєю спільною Батьківщиною. Політик наголошував, що жодні засоби не об'єднують народи так, як мова, національно-духовні традиції і цінності, які важливі для громадян держави та й для

азербайджанців, які мешкають у зарубіжних країнах. Вкрай важливо, щоб всі вони підтримували, допомагали один одному, щоб разом дотримувалися своїх національних звичаїв і традицій, спільно відзначали національні свята. «Азербайджанство, – на думку Гейдара Алієва, – означає збереження своєї національної приналежності, національно-духовних цінностей і водночас збагачення їх синтезом, інтеграцією з загальнолюдськими цінностями, які сприяють розвитку кожної людини».

Стратегічно важливим кроком політико-правового характеру для розвитку національної держави та її економіки стало прийняття на всенародному референдумі 12 листопада 1995 р. Конституції незалежної Азербайджанської Республіки. Нова Конституція, визначивши систему державного правління, права і обов'язки громадян і держави, одночасно відобразила й основи політичної та економічної системи, найважливіші принципи функціонування держави. В АР державна влада організована за демократичними засадами та поділу влади. Відповідно до концепції поділу влади, виконавча влада належить Президенту Азербайджанської Республіки, законодавча – парламенту, Міллі Меджлісу АР, судову владу здійснюють незалежні суди. Законодавчу владу в країні втілює в життя Міллі Меджліс, який складається із 125 депутатів. Останні обираються на основі мажоритарної виборчої системи і загальних, рівних та прямих виборів шляхом вільного, особистого і таємного голосування. Вибори кожного скликання Міллі Меджлісу проводяться кожні п'ять років в першу неділю листопада. Кожен громадянин держави у віці не молодше 25 років може бути обраний в установленому законом порядку депутатом Міллі Меджлісу країни [5].

У гільці виконавчої влади Президенту підпорядковується і йому підзвітний Кабінет Міністрів, який готує законопроекти, приймає відповідні рішення, що стосуються політичної, фінансової і національної безпеки республіки. Він також готує проект бюджету, контролює його виконання і здійснює фінансово-кредитну політику.

Прийняття Конституції АР стало цілком логічним етапом подолання системної дезорганізації політико-правового механізму в Азербайджані. Конституція проголошувала народ Азербайджану єдиним джерелом державної влади. Вищою метою держави проголошувалося забезпечення прав і свобод людини і громадянина, підкреслювалася соціальна спрямованість державної політики. Закріплювався принципі поділу влади. Встановлювалося, що президент держави обирається на п'ятирічний термін шляхом загальних, прямих і рівних виборів за вільного і таємного голосування. Конституція АР мала достатньо виявлену демократичну спрямованість, фіксує низку основоположних прав і свобод, націлених на формування основ громадянського суспільства в країні. Разом з тим, можна вважати, що в основу цього документа була покладена французька конституційна модель, що раніше знайшла своє модифіковане відображення в Конституції Російської Федерації, а трохи пізніше – в

конституціях низки інших пострадянських республік (Білорусі, України, Казахстану і т.д.). Специфічна риса такої моделі – відчутна концентрація повноважень у руках глави держави, системоутворююча роль президентства як центрального інституту владної конструкції.

Прийняття Конституції стало інституціональним етапом, що ознаменував перехід до нового періоду стабілізації суспільно-політичного процесу в Азербайджані, зміцнення політичної системи та монополізації владного ресурсу (1993-2010 рр.). У жовтні 1998 р. Г. Алієв був переобраний президентом Азербайджану на другий термін, набравши 77,7% голосів виборців. Його основний суперник Е. Мамедов здобув підтримку 11,84% громадян, які приймали участь у голосуванні. Спостерігачі ОБСЄ відзначили певні вади перебігу виборчого процесу. Так, згідно з висновком міжнародних і національних спостерігачів, перші парламентські вибори в Азербайджані періоду незалежності в листопаді 1995 р., президентські вибори в жовтні 1998 р. і перші муніципальні вибори в грудні 1999 р. і березні 2000 р. мали певні відхилення від міжнародних стандартів.

Однак, навіть такі висновки і застереження не загальмували державотворчу діяльність президента Г. Алієва, який фактично став архітектором і творцем сучасного незалежного Азербайджану. Він удосконалив державні інститути, розширив і зміцнив необхідні зовнішні зв'язки, реалізував всебічну енергетичну стратегію і заклав основу довгострокового розвитку країни.

Дійсно, що після підписання азербайджансько-вірменської угоди про припинення вогню у зоні конфлікту 1994 р. та стабілізації політичної обстановки, економічний спад країни був зупинений. Основними досягненнями Г. Алієва стали: подолання загрози громадянської війни; припинення сепаратистських тенденцій і сприяння реалізації самостійної політики, зокрема і в сфері економіки. Головними напрямками цієї діяльності стали створення системи економіки, заснованої на різних формах власності, перехід до ринкових відносин й інтеграція країни в світову економіку. В результаті далекоглядної політики Г. Алієва Азербайджану вдалося досягнути великих успіхів в соціально-економічному розвитку. Основою цих досягнень стала нова нафтова стратегія, яка була започаткована підписанням 20 вересня 1994 р. «контракту століття», розробленого під керівництвом Г. Алієва. Договір про спільну розробку родовищ «Азері», «Чираг» і «Гюнешлі», розташованих в азербайджанському секторі Каспійського моря, зіграв виняткову роль в економічному розвитку країни, забезпечив успішне здійснення великомасштабних проєктів в Каспійському басейні і в наступні роки відкрив шлях до підписання ще 26 угод з 41 нафтовою компанією. Введені в експлуатацію: в 1996 р. нафтопровід Баку-Новоросійськ, в 1999 р. Баку-Супса; початок функціонування нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан в 2006 р. і газопроводу Баку-Тбілісі-Ерзурум в 2007 р. стали великим стратегічним

успіхом і вирішальним фактором на шляху інтеграції Азербайджану в світову економіку [6].

З метою раціонального управління фінансовими ресурсами, отриманих від продажу нафти та за для ефективного використання цих доходів, для реалізації соціальних і економічних проєктів, в 1999 р. Г. Алієв підписав Указ «Про створення Державного Нафтового Фонду Азербайджанської Республіки». Успішна діяльність фонду і забезпечення прозорості його роботи до нині високо оцінюється міжнародними організаціями.

Нафтогазовий сектор став локомотивом розвитку інших сфер економіки. Завдяки ефективній економічній політиці була досягнута макроекономічна стабільність, закладена основа сталого економічного зростання, досягнуті високі результати у сфері поліпшення рівня життя населення. Основними напрямками економічної політики того часу були: створення сприятливих умов та можливостей для розширення підприємництва, подальше поліпшення інвестиційної привабливості та бізнес середовища, а також розвиток ненафтового сектора.

Відтак саме стабілізація політичної ситуації і припинення військового конфлікту навколо Нагірного Карабаху в 1994-1995 рр. дозволили створити необхідні умови для проведення в Азербайджані структурних реформ, відновлення і зростання економіки. На початку 1995 р. в країні було визначено курс реформ з метою послідовного переходу на ринкові засади. Орім цього в Азербайджані ринкові перетворення проводилися в більш стислі терміни і були спрямовані в основному на розвиток приватної ініціативи та інтеграцію країни у світову економіку.

Слід наголосити на тому, що курс проведення реформ передбачав комплексне і системне вирішення назрілих проблем, які виникли на той час у розвитку всього приватного сектора, а також створення сприятливого економічного та інституційного середовища для стрімкого розвитку підприємництва. Центральна влада виводила в окремий напрям завдання щодо обмеження контрольних функцій різних перевіряючих органів [7].

За оцінками Міжнародного валютного фонду (МВФ), вже у 1996 р. у Азербайджані з'явилися ознаки економічного підйому і відбувся перелом в динаміці основних макроекономічних показників. Структурні реформи в країні досить інтенсивно проводилися в 1995-1998 рр. Створення сприятливих умов для їх здійснення вбирало надання конституційної гарантії розвитку національної економіки на основі ринкових відносин, підписання нафтових контрактів, залучення іноземних інвестицій в економіку країни, приєднання її до стратегічних економічних проєктів міжнародного значення, поглиблення економічного співробітництва з провідними державами світу тощо. Дані засади неухильно обстоював Г. Алієв. Підписання ним Указу «Про створення державної комісії з проведення реформ в системі державного управління Азербайджанської Республіки» від 29 грудня 1998 р. мало особливе значення з

точки зору підготовки концептуальних основ інституційних реформ та бачення широких масштабів даних процесів.

У цей період в країні було проведено всебічне вивільнення цін, уніфікований обмінний курс, відбулося скасування майже всіх кількісних і адміністративних обмежень на імпорт і експорт, досягнута майже повна конвертованість по поточних операціях, а також практично завершена приватизація малих підприємств. У найкоротші терміни була створена законодавча база ринкової економіки. Затверджені Г. Алієвим «Державна програма розвитку малого і середнього підприємництва (2002-2005 рр.)», укази «Про додаткові заходи у сфері державної підтримки розвитку підприємництва в Азербайджанській Республіці» від 10 вересня 2002 р., «Про припинення втручання, що перешкоджають розвитку підприємництва» від 28 вересня 2002 р. передбачали комплексне і системне вирішення проблем, що виникли у розвитку приватного сектора, створення сприятливого економічного та інституційного середовища для стрімкого розвитку підприємництва, обмеження контрольних функцій різних державних органів. На початку 2000-х рр. проводилися також заходи з реформування банківської системи і лібералізації процентних ставок.

Важливі кроки також були зроблені у формуванні системи державної служби в контексті вимог сучасної доби. Так, був прийнятий Закон «Про державну службу», почався процес прийому на роботу в державні органи на конкурсній основі, запрацювала створена Комісія з питань державної служби тощо.

Мірою здійснення програми реформ слугувало зниження до мінімуму інфляції (якщо у 1995 – 85%, то у 1996 – 28%, у подальші роки – 1-2% на рік). Цьому сприяли координація діяльності по декількох напрямках, зокрема і перехід на жорстку грошово-кредитну та бюджетну політику. Сумарне зростання ВВП протягом 1995-2001 рр. складало 40%. При цьому активізуються зусилля, спрямовані на зниження безробіття й усунення кризи в галузях економіки, не пов'язаних з нафтою [8].

Важливим кроком на шляху економічних перетворень стало прийняття у 1996 р. закону про земельну реформу, що ввів приватну власність на землю для громадян країни. Відтак вперше на теренах СНД була закладена основа приватної власності на землю. Це створило правову базу для формування земельного ринку і нових економічних відносин на селі, було ліквідовано понад 1300 колгоспів та радгоспів і створено біля 35 тис. фермерських господарств. Для підтримки реформ у сільському господарстві слугував прийнятий у 1999 р. відповідний закон про звільнення на 5 років виробників сільськогосподарської продукції від податків, про списання боргів по податках у бюджет і про продаж за пільговими цінами сільгоспвиробникам палива. Спад в аграрному секторі був подоланий уже в 1998 р. і з того часу виробництво триває по зростаючій динаміці.

З проголошенням незалежності в країні була проведена приватизація торгівлі. Відтак у приватному секторі зосереджена більша частина роздрібною торгівлі,

об'єкти громадського харчування і служби побуту. У 1996 р. розпочато приватизацію середніх і великих промислових підприємств, зокрема важливі об'єкти стратегічного значення (металургії, машинобудування, паливної галузі, нафтохімічної промисловості). Для розвитку виробництва, більш активного залучення в країну іноземних інвестицій Азербайджан здійснює політику «відкритих дверей». Важливо, що до 50% закордонних інвестицій надходило на розвиток машинобудування, засобів зв'язку, у харчову промисловість, сектор послуг тощо. На початку 2000-х рр. в країні налічувалось вже понад 200 іноземних компаній. У ці роки була проведена регіональна реформа, здійснено низку соціально-економічних заходів для розвитку кожного окремо взятого регіону. Активно пройшла приватизація державної власності та створення недержавних комерційних підприємств. У 2003 р. доля приватних підприємств складала 57% за часткою ВВП, а у 2006 – вже 75,8% [9].

Відповідальна макроекономічна політика Азербайджану істотно підвищила стійкість країни до зовнішніх впливів 1997-1998 рр. Незважаючи на переважання в структурі експорту нафти і нафтопродуктів, Азербайджан уникнув валютної кризи при різкому падінні світових цін в кінці 1990-х рр. У 1998 р. країна мала невеликий державний борг (15% ВВП), в структурі якого практично були відсутні короткострокові зобов'язання. Слабкий вплив фінансових потрясінь 1997-1998 рр. на економіку Азербайджану пояснювався й низьким рівнем розвитку національної фінансової системи, а також обмеженим впливом російської кризи. Негативні явища у світовому господарстві здійснювали вплив на азербайджанську економіку через зовнішню торгівлю за рахунок падіння фізичних обсягів і вартості експорту нафти. На цьому тлі відновилося зростання бюджетного дефіциту, який згодом стабілізувався, а значний дефіцит рахунків поточних операцій фінансувався переважно за рахунок припливу прямих іноземних інвестицій (ПІІ). І як результат економічне зростання в Азербайджані в 1998 р. не тільки не сповільнилося, але і значно посилювалося. Таким чином, завдяки формуванню основних інститутів ринкової економіки і досягненню макроекономічної стабільності спад змінився зростанням виробництва. До того ж в Азербайджані відновлення економіки відбувалося досить динамічно. Середньорічні темпи приросту ВВП в 1996-2000 рр. становили 7,1%, що дозволило компенсувати більш глибокий спад виробництва в перші роки після здобуття незалежності та нарощувати виробництво у подальшому.

Звичайно, що відновлення зростання економіки Азербайджану пострадянського періоду нерозривно пов'язане з освоєнням нафтових ресурсів на шельфі Каспійського моря за рахунок залучення масштабних іноземних інвестицій. На початку 1990-х рр. нафтовий сектор країни відчував помітний спад, що вимагало розробки нових родовищ. Для залучення прямих інвестицій були створені сприятливі умови: законодавчо закріплений з 1992 р. захист

іноземних інвестицій, який гарантує права іноземних інвесторів та вільну репатріацію прибутку після оподаткування.

Ключовим сектором економіки Азербайджану став видобуток і експорт нафти. Цьому, як ми вже зазначали, слугували відповідні угоди та пайовий розподіл продукції глибоководних родовищ. Передбачувані запаси нафти даних родовищ складають 730 млн тонн. У зв'язку з цим обсяг інвестицій, необхідних для розробки родовищ, був встановлений у розмірі 11,5 млрд дол. США. Згідно з контрактом, 80% від загального чистого прибутку отримує Азербайджан, а решту 20% – інвестиційні компанії. Сумарний приплив прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в 1996-2000 рр. склав 3,3 млрд дол. США, що сприяло нарощуванню темпів приросту валових інвестицій в основний капітал, які становили в цей період в середньому 35% на рік. В результаті стався підйом економіки за рахунок активного розвитку галузей, пов'язаних з нафтовою промисловістю, – будівництва, транспорту і зв'язку. Однак промисловий комплекс в той період не зміг досягти сталого розвитку, до того ж машинобудування продовжувало відчувати спад.

Нафтогазові запаси вивели Азербайджан в лідери серед країн СНД щодо залучення прямих іноземних інвестицій. Багаті родовища привабливі для іноземних нафтових компаній. Стабільна політика як на зовнішній, так і на внутрішньополітичній арені дозволяє залучати нові інвестиції на довготривалу перспективу. Згідно контракту століття та підписання усіх нафтових договорів з відповідними компаніями з майже 20 країнами світу передбачається, що до кінця XXI ст. вкладення ПІІ сягатиме біля 60 млрд. дол. США.

Прикметно, що бурова установка «Шельф-5» була ґрунтовно реконструйована, і запущена в експлуатацію під назвою «Істіглал»; сучасна бурова установка «Гуртулуш» запущена в експлуатацію у 2000 р. Платформа «Чираг-1» на основі західних технологій була переобладнана у відповідності з міжнародними стандартами та побудовано сучасний Сангачальський нафтовий термінал. До будівництва основного нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан (Туреччина) довжиною близько 1760 км було за підтримки США залучено консорціум «Бритіш Петролеум». Вартість проекту склала 4 мільярди доларів. Нині він має пропускну спроможність прокачувати 50 млн тонн на рік нафти, що видобувається на контрактному родовищі «Азері-Чираг-Гюнешлі» на шельфі Каспію. Водночас магістраль використовується також для транспортування туркменської, казахської і російської нафти [9].

Тим самим, у зовнішній політиці офіційний Баку все більше уваги приділяє розвитку і зміцненню економічних зв'язків з іншими країнами. Дійсно, Г. Алієв зміцнив зв'язки з Туреччиною і західними країнами. Разом з тим Азербайджан зберіг співпрацю з Росією, розширив договірно-правову базу двосторонніх відносин. У липні 1997 р. у Москві було підписано Договір про дружбу, співпрацю і взаємну безпеку між двома державами.

Водночас Баку прихильник розвитку взаємовигідних відносин й в іншому форматі. У 1997 р. Азербайджан, Грузія, Україна та Молдова з метою прискорення економічного зростання, налагодження транспортного коридору, поглиблення взаємовигідних торгових відносин і з метою ослабити впливи Москви створили організацію ГУАМ. Такі політичні та економічні відносини уможлилювали постійний приріст внутрішнього валового продукту АР, хоча велика частина населення значний проміжок часу жила за межею бідності. Але на рубежі 2000 р. ситуацію вдалося нормалізувати, а в подальшому Азербайджан став лідувати серед країн СНД за показниками економічного зростання [10, с. 114].

На такому тлі економічного зростання відбулися й політичні зміни. Так, 15 жовтня 2003 р. пройшли чергові президентські вибори, які стали важливим перехідним етапом у функціонуванні політичної системи та влади в Азербайджані. На виборах переміг син Гейдара Алієва (очільник зняв свою кандидатуру з причини хвороби) – Ільгам Алієв. 16 жовтня ЦВК республіки офіційно оголосила, що Алієв набрав 76,84% голосів виборців, які взяли участь у виборах, а його найближчий суперник Іса Гамбар – 13,97% голосів. І цим підтверджувалось збереження наступності та стабільності влади. Колишня пострадянська еліта і бізнес кола без коливань прийняли наступника. Подібна процедура, безумовно, заклала вперше на теренах пострадянського простору, пряму передачу влади у спадщину. Ільгам Алієв, приділивши більше уваги розвитку економічної сфери і певній лібералізації ринку, так чи інакше в усьому іншому продовжив курс батька.

Інституціоналізація політичної системи в Азербайджані відбувалася в безпосередньому взаємозв'язку з процесом подолання системної дифузії в соціально-економічній, політичній, ментальній сферах азербайджанського соціуму. Внаслідок цього, фундаментальні завдання політичної системи в 1993-2003 рр. акумулював антикризовий комплекс: внутрішньополітична стабілізація, міжнародна легітимація, подолання дисфункції владного механізму, економічні реформи та залучення іноземного капіталу. До того ж звернення до авторитарних політичних практик виступали прийнятними та ефективними механізмами, що забезпечують як позитивну макроекономічну динаміку, так і послідовність політичного курсу в умовах збереження владної монополії.

Перемігши на президентських виборах 15 жовтня 2003 р. Ільгам Гейдар оглу Алієв, активно продовжив політичну лінію національного лідера Гейдара Алієва та проведення широких трансформаційних перетворень. Він був переобраний президентом поспіль у 2008, 2013, 2018 рр. Термін президентства за його третьої каденції, згідно внесених поправок до Конституції країни, було збільшено до 7 років [5].

Стратегію першого поправу загальнонаціонального лідера Гейдара Алієва, що була спрямована на зміцнення азербайджанської державності, став успішно

продовжувати його гідний наступник – президент Ільхам Алієв. Для твердого поступу Азербайджану стратегічно важливим стало визначення ним цілей соціально-економічної політики. До кола цих цілей належать: формування соціально-орієнтованої, диверсифікованої національної економіки, зміцнення її вільних ринкових відносин і здатності до саморозвитку в контексті тенденцій світового господарства. В результаті здійснення зваженої політики сталого й постійного динамічного розвитку країни, були закріплені досягнуті успіхи: збережена макроекономічна стабільність, прискорена диверсифікація економіки, швидкий розвиток нафтового сектору та регіонів, забезпечено ефективно використання стратегічних валютних резервів, підвищена стабільність національної валюти і надійність банківської системи, розширена державна підтримка підприємництва та постійне зростання соціального добробуту населення.

Для забезпечення систематичного і послідовного виконання заходів, указами і розпорядженнями глави держави були реалізовані три п'ятирічні програми соціально-економічного розвитку регіонів Азербайджанської Республіки (2004-2018), спрямованих на диверсифікацію економіки. Реалізація завдань, передбачених державними програмами регіонального розвитку, сприяла сталому розвитку нафтового сектора в країні, підвищення рівня якості комунальних послуг і соціальної інфраструктури в регіонах, збільшення розміру інвестицій, створенню нових підприємств і відповідно нових робочих місць, і, як наслідок, збільшення рівня зайнятості та скорочення бідності. Одним із головних результатів, в період виконання державної програми, внутрішній продукт збільшився в 3,3 рази, зокрема нафтового сектора – в 2,8 рази, в промисловій сфері – в 2,6 рази, в сільському господарстві – в 1,7 рази. Наслідком, цілеспрямованих заходів протягом цього періоду, було створення понад 2 мільйонів нових робочих місць, зокрема 1,5 мільйона постійних, відкрито понад 100 тисяч підприємств, рівень безробіття скоротився до 5%, а рівень бідності – до 5,1%.

Таким чином, виконана в рамках державної програми широкомасштабна робота, заклала міцний фундамент для розвитку регіонів і в подальші роки. В теперішній час, успішно триває четверта п'ятирічна програма соціально-економічного розвитку регіонів, в результаті якої в 2023 р. очікуються досягнення відповідних результатів соціально-економічного розвитку, поліпшення інфраструктури і соціальних послуг, збільшення зайнятості та матеріального добробуту населення.

Державна програма соціально-економічного розвитку регіонів Азербайджану доповнюється Довгостроковою стратегією з управління нафтовими і газовими доходами (2005-2025 рр.). Ці засади спрямовані на забезпечення сталого і збалансованого поступу регіонів та країни загалом. Тим самим держава поділяла необхідність не лише захисту макроекономічної стабільності в умовах різкого підвищення нафтових і газових експортних доходів, але й реалізації

довгострокової стратегії з управління ними в Азербайджані, збереження їх частини для прийдешніх поколінь, раціонального використання для підвищення добробуту населення. Ця стратегія визначає основні принципи використання нафтових і газових доходів і середньострокову політику витрат.

Нині прибуток від нафтогазового сектору становить близько 60% від ВВП. Протягом останніх років видобуток нафти становить від 7,5 до 8,0 млн тонн. Збільшилося на 20% виробництво бензину і дизельного палива, а також його експорт у країни СНД. Коливання видобутку нафти останніх років зумовлено специфікою на світовому ринку та прийняттям меморандуму ОПЕК про регулювання нафтовидобутку. Ключовим оператором на ринку нафти в Азербайджані є державна компанія SOCAR.

Другим за величиною сектором азербайджанської економіки є сільське господарство. На сільськогосподарські угіддя приходиться 46% від загальної площі країни (приблизно 4 млн га), причому половину з них займають пасовища. В Азербайджані вирощують зернові, технічні (бавовна, тютюн), субтропічні (гранат, чай, цитрусові, хурма) культури, виноград. Тут виробляється натуральний шовк. У роки незалежного розвитку значно зросло виробництво зерна (збільшення складає понад 40,0%), яке сягає біля 1600 тис. т, збір картоплі – досягнув майже 500 тис. т, фруктів і ягід – понад 410 тис. т, баштанних 260 тис. т, винограду 80 тис. т, тютюну 14 тис. т, зеленого чайного листа 625 т, бавовни 95 тис. т. Зростає загальний обсяг продукції рослинництва та тваринництва.

Варто зазначити, що Азербайджан, географічно розташований на стику Заходу і Сходу, забезпечує природну можливість для перевезення товарів і послуг з європейських країн на зростаючий азіатський ринок і навпаки. Тому нині, розвиваючи свою якісно нову економічну модель, Азербайджан розширює політичні та торговельні відносини між Європою та Азією, а також розвиває Кавказький транспортний коридор і відіграє важливу роль в реалізації масштабних проектів. Введення в експлуатацію залізниці Баку-Тбілісі-Карс і найбільшого в Каспійському басейні міжнародного Алатського морського торгового порту, уможливили Азербайджану зміцнити свою позицію як транс-регіонального транспортного центру на коридорах Схід-Захід, Північ-Південь, також Південь-Захід і Північ-Захід.

У 2016 р. президент І. Алієв підписав Указ про широкомасштабне просування місцевої нафтової продукції на зовнішніх ринках під брендом «Made in Azerbaijan». Під цим брендом експортується понад 3 тисячі найменувань продукції азербайджанського виробництва. Триває робота щодо зміцнення позицій азербайджанських товарів на зовнішніх ринках і освоєння нових напрямків для експорту.

Одним з важливих досягнень за останні роки енергетичного сектора Азербайджану стало завершення будівництва і введення в експлуатацію Транс-Анатолійського газопроводу (TANAP), який буде експортувати 16 мільярдів

кубометрів газу щорічно на європейські ринки. Із завершенням будівництва Трансадриатичного газопроводу (ТАР), який є заключною ланкою «Південного газового коридору», роль Азербайджану в забезпеченні енергетичної безпеки Європи зростає ще більше.

Іншою важливою подією в енергетичній сфері останніх років, стало підписання меморандуму про взаєморозуміння між Азербайджаном і Туркменістаном про спільну розвідку родовищ, розробку та освоєння вуглеводневих ресурсів родовища «Достлуг» (Дружба) в Каспійському морі. Даному напрямку Азербайджан надає великого значення в контексті здійснення власної нафтогазової стратегії щодо реалізації Транскаспійського енергетичного трубопроводу [11].

Узагальнюючими показниками динамічного зростання за роки незалежного розвитку можуть слугувати показники ВВП Азербайджану в поточних цінах: зростання склало 41,5 млрд. дол. США, або ріст відбувся у майже 7,5 рази. І це при зростанні чисельності населення на 2,8 млн чоловік. Частка ВВП Азербайджану за роки незалежності зростає: в світі із 0,028 % до 0,055%, і одночасно у Азії – з 0,12% до 0,15%. Прикметним є й те, що за цей час ВВП на душу населення зріс більше, ніж у 5 раз і склав 4782,0 дол. США.

Досить важливо, що економічне зростання Азербайджанської Республіки разом із розбудовою збройних сил стали дієвими чинниками повернення непідконтрольних Нагірного Карабаху і прилеглих територій, які були раніше захоплені Вірменією. Після перемир'я 1994 р. на початку квітня 2016 р. відбулися бойові зіткнення, які завершилися перемогою Збройних Сил Азербайджану і призвели до звільнення декількох висот та сіл Тертерського, Джебраїльського і Геранбійського районів. У 2020 р. з 27 вересня стався півторамісячний військовий конфлікт за Нагірний Карабах, який у Азербайджані офіційно називають «Вітчизняною війною» (азерб. *Vətən müharibəsi*) й «Другою Карабаською війною» (азерб. *İkinci Qarabağ müharibəsi*).

Широкомасштабні бойові дії між збройними силами Азербайджану з одного боку і збройними формуваннями невизнаної Нагірно-Карабаської Республіки і Вірменії з іншого, які стали найбільш тривалими і кровопролитними в регіоні за період після завершення Карабаської війни 1994 р. Наступ азербайджанських військ з масштабним застосуванням авіації, бронетехніки, артилерії, ударних безпілотних літальних апаратів почався вранці 27 вересня. За версією Міноборони Азербайджану, йшлося про контрнаступальну операцію «Металевий кулак» (азерб. «*Dəmir yumruq*» *əməliyyatı*), розпочатої у відповідь на обстріл вірменською стороною декількох азербайджанських населених пунктів. Успіх забезпечили бої, що велися за двома напрямками – на півночі і півдні Карабаху. Перелом настав після того, як на початку жовтня Азербайджану вдалося взяти Джебраїл. Через кілька днів азербайджанці взяли великий населений пункт Гадрут, розташований на території власне Нагірного Карабаху. Відтоді просування азербайджанських військ пришвидшилося. Армія

АР встановила контроль над містами Фізулі, Зангелан, Губадли. Бойові дії закінчилися після того, як азербайджанські війська зайняли місто Шушу, яке височіє над Степанокертом. Слідом за цим було укладено заяву про припинення вогню.

Політичну і військову підтримку Азербайджану надавала Туреччина, яка допомагала йому військовою технікою і, як стверджувала низка міжнародних ЗМІ, радниками та інструкторами. Вірменія і Нагірний Карабах у військовому відношенні фактично становили одне ціле. На стороні НКР також фіксувалася участь вірменських добровольців з Франції, Лівану, Сирії та країн Латинської Америки. 10 листопада 2020 р. була опублікована спільна заява президента Азербайджанської Республіки, прем'єр-міністра Республіки Вірменія та президента Російської Федерації про повне припинення вогню і всіх військових дій в зоні Нагірно-Карабаського конфлікту. За заявою президента Росії, під час цього збройного конфлікту в Нагірному Карабасі з обох сторін загинуло 4000 чоловік.

Угода про мир у Нагірному Карабасі, підписана Вірменією, Азербайджаном і Росією, передбачає введення російських миротворців (біля 2 тис. осіб), виведення вірменських сил з прилеглих до Нагірного Карабаху районів і повернення під контроль Баку усіх територій, що відійшли йому за декларацією від 10 листопада 2020 р., зокрема Кельбаджарський, Агдамський і Лачинський райони, а також південь Карабаху з містом Шуша. Таким чином, саме економічна та військова могутність Азербайджану, єдність народу і підтримка ним влади уможливили повернення раніше втрачених територій та людей й тим самим утвердити власний суверенітет і авторитет на міжнародній арені.

Після перемоги і звільнення своїх окупованих територій Азербайджаном, в регіоні з'явилася нова реальність. За короткий час Баку розробив концепцію відновлення та розвитку звільнених територій. За вісім місяців в м. Фізулі побудовано міжнародний аеропорт, заплановано будівництво ще двох аеропортів, розпочата робота зі створення чотирьох промислових парків. Нині будуються автодороги в 13 напрямках, лінії електропередач тощо. Затверджено генеральний план відродження Агдама, у низці населених пунктів реалізуються проекти зі створення «розумних сіл». Азербайджан націлений на прискорене проведення відбудови регіону. З огляду на існуючий потенціал цих територій, обсяг сировинних і природних ресурсів і родючі землі, незабаром, після фази відновлення, ця місцевість буде мати особливу питому вагу в розвитку економіки країни.⁶

Відбулося відкриття всіх транспортних комунікацій, а здійснення проекту Зангезурського коридору, мета якого з'єднання Азербайджану не тільки зі своєю Нахічеванської Автономною Республікою, а й з Туреччиною, постають нові можливості для регіонального економічного співробітництва. Ці

⁶ За даними Посольства Азербайджанської Республіки в Україні, жовтень 2021.

можливості відкривають додаткові перспективи розвитку не тільки для Азербайджану, але й інших країн широкого регіону.

Отже зростаючий економічний розвиток Азербайджану уможливив стати Баку ініціатором великих проектів, здатних змінити економіку Південного Кавказу і прилеглих до нього регіонів. Як локомотив регіональної економіки, країна перетворилася на одного з надійних партнерів енергетичної безпеки широкого кола країн двох континентів. Все це підвищило економічну роль Азербайджану в регіоні, заклало міцний фундамент його стійкості до зовнішніх впливів і відновлення суверенітету як незалежної держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Азербайджанська Республіка. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42755
2. Гулиев А.Д. Солидарность Азербайджанского народа. URL: <http://ru.yerveinsan.az/news.php?id=8022>
3. Сайт Президента Азербайджанської Республіки. URL: <https://static2.president.az>
4. Ахундова Э. Гейдар Алиев. Личность и эпоха в 3-х томах. Т.3. Возвращение (1990-2003). М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2020. 624 с., ил.
5. Конституция Азербайджанской Республики. Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев. URL: <https://ru.president.az/azerbaijan/constitution>
6. Аллахвердієва І. Виникнення та становлення нафтової промисловості Азербайджані. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2010. Вип. 99. С. 4-6.
7. Азербайджанская модель реформ. URL: <http://ru.yerveinsan.az/news.php?id=6383>
8. ASIS – Азербайджанський статистичний інформаційний центр. URL: <https://www.azstat.org/portal>
9. Державний комітет статистики Азербайджану. URL: <https://www.stat.gov.az>
10. Гасымлы М.Дж., Купчик О.Р., Дамиров А.У. Украинско-азербайджанские политические отношения: история и современность: Монография. К.: Изд. дом Дмитрия Бурого, 2012. 160 с.
11. Голос України. Спецвипуск. 2021. 18 жовтня.

References

1. Azerbaydzhans'ka Respublika. Entsyklopediya suchasnoyi Ukrainy [The Republic of Azerbaijan. Encyclopedia of Modern Ukraine]. [Online]. Available from: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42755 [In Ukrainian].
2. Guliyev, A.D. *Solidarnost' Azerbaydzhanskogo naroda* [Solidarity of the Azerbaijani people]. [Online]. Available from: <http://ru.yerveinsan.az/news.php?id=8022> [In Russian].
3. *Sayt Prezidenta Azerbaydzhans'koyi Respubliki* [Website of the President of the Republic of Azerbaijan]. [Online]. Available from: <https://static2.president.az> [In Ukrainian].
4. Akhundova, E. (2020). *Geydar Aliyev. Lichnost' i epokha v 3-kh tomakh. T.3. Vozvrashcheniye (1990-2003)* [Heydar Aliyev. Personality and era in 3 volumes. Vol.3. Return (1990-2003)]. Moskva: "Kanon+" ROOI "Reabilitatsiya". [In Russian].
5. *Konstitutsiya Azerbaydzhanskoy Respubliki. Prezident Azerbaydzhanskoy Respubliki Il'ham Aliyev* [Constitution of the Republic of Azerbaijan. President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev]. [Online]. Available from: <https://ru.president.az/azerbaijan/constitution> [In Russian].
6. Allahverdiyeva, I. (2010). *Vynyknennya ta stanovlennya naftovoyi promyslovostiv Azerbaydzhani* [The emergence and formation of the oil industry in Azerbaijan]. *Visnyk*

- Kyyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriya* [Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. History], 99. pp. 4-6. [In Ukrainian].
7. *Azerbaydzhanskaya model' reform* [Azerbaijan model of reforms]. [Online]. Available from: URL: <http://ru.yerveinsan.az/news.php?id=6383> [In Russian].
 8. *ASIS*. [Online]. Available from: <https://www.azstat.org/portal> [In English].
 9. *The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan*. [Online]. Available from: <https://www.stat.gov.az> [In English].
 10. Gasymlıy, M.Dzh., Kupchik, O.R., Damirov, A.U. (2012). *Ukrainsko-azerbaydzhanskiye politicheskiye otnosheniya: istoriya i sovremennost': Monografiya* [Ukrainian-Azerbaijani political relations: history and modernity: Monograph]. Kyiv: Izd. dom Dmitriya Burago. [In Russian].
 11. *Holos Ukrayiny. Spetsvypusk* (2021). [Voice of Ukraine. Special issue], October 18. [In Ukrainian].

Кудряченко А.И., Солошенко В.В. Азербайджанская Республика: основы успешных трансформационных преобразований.

В статье глубоко проанализирована непростая тридцатилетняя практика развития Азербайджанской Республики в контексте рассмотрения основных составляющих, позволивших преодолеть огромные кризисные явления и вызовы, которые ставили под вопрос само существование государства в первые постсоветские годы, и выход на траекторию социально-экономического развития и подъема. Авторы доказывают, что именно укрепление всех государственных институтов, взвешенная консолидирующая стратегия азербайджанистики, умело и быстро проводимые широкие экономические реформы, рациональные подходы к привлечению прямых иностранных инвестиций и созданию надлежащего предпринимательского климата были и остаются двигателями положительных социально-экономических преобразований.

Прекращение военного противостояния, отход от установок крайнего национализма, как и ряд непопулярных мер, которые предприняты при твердом руководстве Гейдара Алиева, были использованы для преодоления сепаратизма и дезинтеграционных явлений, в то же время, кадровые и организационные ресурсы были подчинены сохранению национальной самобытности Азербайджана и росту общественного сознания его социума.

Восстановление роста экономики постсоветского Азербайджана неразрывно связано с освоением нефтяных ресурсов на шельфе Каспийского моря. Этому способствовала стабильная внутренняя и внешняя политика, конституционно-правовые основы развития предпринимательства, что позволяет привлекать прямые иностранные инвестиции на долгосрочную перспективу.

На современном этапе официальный Баку исповедует стратегические цели по формированию социально-ориентированной, диверсифицированной национальной экономики, укреплению ее свободных рыночных отношений и способности к саморазвитию в контексте тенденций мирового хозяйства. Этому способствуют меры по реализации долгосрочной стратегии по управлению нефтяными и газовыми доходами и программы социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики.

Следовательно, национальная консолидация, экономический рост Азербайджана вместе с развитием вооруженных сил стали действенными факторами восстановления территориальной целостности и возвращения неподконтрольных территорий и их современного восстановления.

Ключевые слова: *Республика Азербайджан, независимость, трансформационные преобразования, система реформ, стратегия консолидации, национальное единство, социально-экономический рост, территориальная целостность.*

Kudryachenko A., Soloshenko V. Azerbaijan Republic: Foundations of Successful Transformational Reformatations.

The article deeply analyzes the difficult thirty-year practice of the development of the Republic of Azerbaijan in the context of considering the main components that made it possible to overcome the huge crisis phenomena and challenges that called into question the very existence of the state in the first post-Soviet years, and entering the trajectory of socio-economic development and recovery. The authors argue that it is the strengthening of all state institutions, a balanced consolidating strategy of Azerbaijan studies, skillfully and quickly carried out broad economic reforms, rational approaches to attracting foreign direct investment and creating an appropriate business climate that have been and remain the engines of positive socio-economic transformations.

The end of the military confrontation, the departure from the attitudes of extreme nationalism, as well as a number of unpopular measures that were taken under the firm leadership of Heydar Aliyev, were used to overcome separatism and disintegration phenomena, at the same time, human and organizational resources were subordinated to the preservation of Azerbaijan's national identity and growth public consciousness of its society.

The recovery of economic growth in post-Soviet Azerbaijan is inextricably linked with the development of oil resources on the shelf of the Caspian Sea. This was facilitated by a stable domestic and foreign policy, constitutional and legal framework for the development of entrepreneurship, which allows attracting foreign direct investment in the long term.

At the present stage, official Baku professes strategic goals for the formation of a socially-oriented, diversified national economy, strengthening its free market relations and the ability to self-development in the context of trends in the world economy. This is facilitated by measures to implement a long-term strategy for the management of oil and gas revenues and a program for the socio-economic development of the regions of the Republic of Azerbaijan.

Consequently, the national consolidation, economic growth of Azerbaijan along with the development of the armed forces have become effective factors in the restoration of territorial integrity and the return of uncontrolled territories and their modern restoration.

Keywords: *Republic of Azerbaijan, independence, transformational reformatations, reform system, consolidation strategy, national unity, socio-economic growth, territorial integrity.*